

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение средняя
общеобразовательная школа имени Кыргыз Идама села Нарын
Эрзинского кожууна Республики Тыва

СОГЛАСОВАНО
ЗДУВР *Сайбу* Комбу Ч.М.
от «29» августа 2023г

Рабочая программа
по внеурочной деятельности
«Улусчу ужурлар»
для 3 класса

Составитель: учитель начальных классов
Шойжулчап Я.Я.

2023 г

Тайылбыр бижик

«Улусчу ужурлар» деп эртемге ажылчын программаны тургузарда Тыва Республиканын ооредилге болгаш эртем ямазынын ооредилге методиктиг човулели чопшээрээн Сундуй Г.Д. «Улусчу ужурлар» деп шенелделиг ооредилге эртемнинин 1-4 класстарга тургускан чижек программазынга (1995), «Улусчу ужурлар» 1-2 класстарга ооредилге-номчулга номунга (2003) база Г.Д.Сундуй, Г.К.Ондар оларнын «Улусчу педагогика» деп эртем-методиктиг сумелерге, Тыва Республиканын ниити ооредилгезинин эге школага улусчу ужурлал талазы-биле куруне стандарттарын удуртулга кылган. А амгы уенин негелдезин езугаар ажылчын программанын тургузуун бижиирде, эге ооредилгеге хамаарыштыр РФ-тин ФКОС-тун негелделеринге, сорулгаларынга даянып тургускан.

21 векче кирип келгеш, чалыы салгалывысче идегел-биле коруп, оларга ынанып турар бис. Олар ниитилелди сагыш-сеткил хоозуралындан уштуп шыдаар бе? Бо айтырыг башкы кижини бурузун дувуредип турар. Кижизидилге айтырыы кайы-даа уеде, кандыг-даа чонга эн берге чуул болуп келген. Ол чидиг артпышаан хевээр. Ынчангаш 1-ги класска бо эртемни шилип алган мен. Чаш кижиге торээн чонунун депшилгелиг дуржулгазын дамчыдары, ону шингээттирери кандыг-даа куруненин ыдыктыг хулээлгези. Чуге дизе эрткен уе дээрге амгы болгаш келир уенин фундаменти, куруненин быжыг, кучулуг болурунун магадылалы. Хоойлу езугаар кандыг-даа чон бодунун чонунун культуразын ооредилге черлеринге тускай шингээдиир эргелиг, куруне анаа чогумчалыг байдалдар тургузар хулээлгелиг.

«Улусчу ужурлал» деп эртемни чуге шингээдирил? Бирээде, кандыг-даа чон тускай психологиялыг, бодунун амыдыралынга дуушкен ажыл-агыйлыг, ужурларлыг, езулалдарлыг. Ийиде, тыва чон боду уруглар кижизидер арга-хоргалыг, улегер-чижектерлиг, педагогиктиг культуралыг.

«Улусчу ужурлал» эртемнинин оске эртемнерден ылгалы чул? Бо дээрге амыдырал эртеми-дир. Амыдырал боорда, ол кандыг-даа ырак «тоолчургу чурт» дугайында эвес, ал-бодувус, ог-булевис, аал-коданывыс, доргул-торелдеривис, чер-чурттувус, ажыл-агыйывыс, культуравыс, а кол-ла чуул, мозу будужувус

дунгайында эртем-дир. Улусчу педагогика кол черни кижн торелгетен болгаш оон эп-сеткили ээлеп турар. Бо эртемнин кол утказы-даа ындыг, эн депшилгелиг, эн хайыралыг, эн ыдыктыг чанчылдарны, оон иштинде, ылангыя торээн чонунун чанчылдарын кадагалаар болгаш шингээдир. **Чылда 33, а неделяда 1 шакты эрттирер.**

Кичээл уезинде бот-чогаалдарны, илеткелдерни, сактыышкыннарны, сайгарылгаларны, ажык чугааларны удаа-дараа эрттирер. Оон-биле чергелештир темаларга дууштур янзы-буру экскурсияларны, ужуражылгаларны, аян-чоруктарны чорудар. Кичээл амыдырал дугайында болган ужурунда ону оореникчилер кончуг сонuurгаар, четтикпейн манаар турар ужурулуг. Ынчангаш кичээлдернин чорудуу, оларнын методиказы, класстын каасталгазы, коргузуг материалдары амыдырал-биле холбаалыг турары албан. Чамдык таварылгаларда кичээлдерни оршээл-биле эгелээш, а тондурерде йорээл-биле доозар болза улам эки. Тур чапсарда оран-тандыга чалбарыыр, оожургап секперээр сорулга-биле хоомей-сыгытты-даа дыннаар, ажык чугаалар кичээлдерин шалага азы даштыгаа арыг иштинге олуруп алгаш эрттирер.

Улусчу ужурулал кичээлдери мындыг сорулгаларлыг:

Ооредиглиг сорулгазы: депшилгелиг улусчу дуржулга дугайында ниитит билиишкинни, тодаргай билиглерни бээри. «Мен шыдаптар мен», «Менээ херек», «Мен ону билип алыксап тур мен» деп бодалдарга, туннелдерге уругларны эккээри-биле оларны кичээлче хаара тудуп, бугу-ле таарымчалыг байдалдарны тургузар, боданыр аргазын идепкейжидер.

Рефлексилиг: Башкынын салган айтырыгларынга шын харыылап, туннел ундуруп билиринге идиг бээри; мергежилгелер, янзы-буру чогаадыкчы даалгалар сайгарарынын арга-мергежилин сайзырангайжыдар.

Менеджерлиг: ажылдын уезин чоп ажыглаары.

Сайзырадыглыг сорулгазы: оореникчилернин угаан-медерелин, чуве шингээдирин, бот-башкарлырын, чогаадыкчы чоруун, бот-туружун бедик чадаже кодурери. Уругларнын логиктиг боданыышкынын, сайгарып, деннеп,

туннеп билирин, сагынгыр, корунгур чоруун сайзырадыр; бот-тывынгыр чоруун, бот-идепкейин кодурер.

Кижизидилгелиг: Кижиде бурузун идекпейлиг ажилче хаара тудуп тургаш, кичээлге сонургалын чедип алыр; Амыдыралдын агымы чангыс черге доктаавайн, узук-соксаал чок улам-на бурунгаарлап, оскерлип, сайзырап, экижип, бодунун манын оожургатпайн турар. Шак ол агым аайы-биле анаа-ла эжиндирип чоруп турбас, наа удур туруп билир, амыдырал тускай уткалыг, сорулгалыг болур деп чуулду медегереп билир, бугу талазы-биле белеткенген, чаа амыдыралды тургузар, келир уенин кижизин хевирлээр; Ак сагыштыг, бедик медегерелдиг, кижизиг мозу-будуштуг кижини хевирлээр. Оске кижинин узел-бодалын дыннап, унелеп билир, ак сеткилдиг, шынчы, быжыг тура-соруктуг, кижизиг мозу-будуштуг, кижилерге ынак, толептиг, езулуг кижизиг кижини кжизидер.

Бугу талалыг ооредилгенин ажил-чорудулгазын боттандылары (БОО азы УУД)

Бот-тускайлан БОА: оореникчинин бодунун туружу, бодалы; ооредилгеге сонуурагы; бот-идепкейи, бот-медегерели; бодунун мурнунда салган сорулгазы, оон чуну манап турарын медегереп билири; ооредилгенин чедишкинниг болуру деп негелдеге даянып алгаш, бот-унелелди берип шыдаары, бугу кичээнгейни кичээлче углаары; чедишкинниг болганын азы болбаанын чогулчалыы-биле миннири.

Бот-угланышкынныг БОА: бодунун болгаш эжинин чедип алган чуулун унелеп билири, салдынган сорулгаларга даянып алгаш, бодунун ажилын планнап билири, башкызынын дузазы-биле кичээлдин сорулгазын тодарадып билири; Шын шиитпир ундуруп билири, шилип алган шиитпирин бадыткап билири. Кичээлдин ниити туннелин ундуруп билири.

Чугаа сайзырадырынын БОА: оске кижилерни дыннап билири, бодунун бодалын шын, тода, долу, четче илередип, туружун камгалап билири.

Билип алырынын БОА: материалды системалыг болдулар, мурнуку кичээлдерге алган билиин системажыдар, ном-биле ажилдап билири, кол чуулду

(херектиг, чугула) тодарадып билири, янзы-буру деннелдиг даалгалар-биле ажылдаары, берге айтырыгларны шиитпирлээрде, чуну кылырын тодаргай тургузуп билири. Бодунун билир чуулун даянып, харыылап билири.

Календарь-темалыг планнаашкын 3 класс. Улусчу ужурлар.

№	Кичээлдер -нин темазы	Шагы	Федералдыг куруненин ооредилге стандарттарынга дууштур планнатынган туннелдер			Кичээлге шингээди алыр кол билиглери	Бажынга онаалга	Эртирер ай, хуну	
			Эртемге хамаарыштыр чуну билип, кылып ооренип алыры	Метапредметтиг бугу талалыг ооредилгенин ажыл чорудулгазын боттандылары (БОА азы УУД)	Бот-тускайлан БОА			План езугаар	Херек кырын да
1	Кижиге болгаш бойдус	1	Кижиге – бойдустун толугу. Тыва кижиге бойдус-биле тудуш. Чуге дизе бойдус кижини тынгарар, чемгерер болгаш хепкерер.	Бот – угланышкынныг БОА: Кижиге бойдус-биле тудуш, судалы чангыс, бот-боттары чокта чуртта албас деп чуулун унелеп билири; Билип алырынын БОА: Кол чуулду тодарадып билири.	Тыва улус бойдуска хамаарышкан кайгамчыктыг чагай ужурларлыг деп негелдеге даянып алгаш, бот-унелелди берип шыдаары.	Бойдуска хамаарышкан ужурларны, бир-ле дугаарында, улустун аас чогаалындан билип алыр бис.	Оршээлдер-ни шээжилээр		
2	Ч.Кара-Куске «Итпиктин ырызы»	1							
3	Чер ужурлары	1							
4	Честек-кадым	1							
5	Алдын доозун	1							
6	Аржаан ужурлары	1	Аржаан ужуру тыва кижиге кезээде ыдыктыг, сур кучулуг чуул болур.	Бот- угланышкынныг БОА: Аржаанга секперип аарыын эмнедип алыр;	Бодун сайзырадып, билиг чедип алырынче углап билири.	Эмненип алгаш кижиге аржаан ээзинге, бугу оран делегейге,	Аалчы Аржаанга кандыг ужурну сагырыл?		
7	Танды-Уула	1							

8	Торээн суурум онзагай черлери	1		<u>Харылзажырынын</u> БОА: Аржаанга келген кижичалбарыыр.		четтиргенин илередир.			
9	Торээн чер, чурт ужурлары	1	Бистин торээн ада-чуртувус Россия Федерациязы. Улуг чуртувус – Тыва Республика.	<u>Бог-угланышкынныг</u> БОА: Даалгалар кылып тургаш, бодун болгаш эжин хынаары; кичээлдин сорулгазынга дууштур даалгалар кылыры;	Улусчу ужурлар биле тыва чоннун культуразы-нын аразында харылзаалыг дээрзин билип алыры.	Торээн сууру, кожууну, Тыва чуртунун дугайында билип алыр. Россия Федерациязынын база Тыва Республиканын ыдыкыры, тугу, сулдези.	Тукту, сулдени чуруур.		
10	Нарын суурум	1	Тыва дыл – тыва чоннун торээн дылы. Уш уне – чон, чурт, дыл.	<u>Билип алырынын</u> БОА: ооредилгенин сорулгазын тодарадып билири; бодалын чиге, тода илередип билири;		Россия Федерациязынын база Тыва Республиканын ыдыкыры, тугу, сулдези.			
11	Комбу А.Ч. «Нарын-Нарын ынак черим, Нарын-Нарын оскен суурум»	1	Торээн черин хундулээр, ыдыкшыдарынын ужуру.	<u>Харылзажырынын</u> БОА: Чугаалап турар сорулгазынын айыбиле домактарны ылгап билири.		Бойдуста каш, кандыг халаптар барыл?			
12	Тыванын каас чаражы	1							
13	С.Пюрбе «Бедик даглыг мээн чуртум»	1							
14	Бойдус халаптары	1							

1 5	Тыва кижинин унуш озумунге хамаарылганы	1	Огбелерин, ада-иезин, кдаы-торээн улузун, чоок торелдерин хундулээринин, оларга ачы-буян чедиреринин чымчак сос согледиринин ужурлары.	<u>Бот-угланышкынныг</u> <u>БОА:</u> Тыва кижиге хогжум чер-ле мунзавас; аас-биле дыннадыг тургузуп билири; <u>Харылзажырынын</u> <u>БОА:</u> Эштеринин аргасумезин, санал-оналын ооренип, унелеп коору.	Бодун сайзырадып, билиг чедип алырынче углап билири.	Малынга тол алысканда, алганып туруп ээлдирер, хурешкен мого салганда алгап кыйгырар, чарышка эрткен аьдын ырлап туруп йорээп, мактаар чон чуве-дир.	Тоолчургу чугааны дунмаларына чугаалап бээр.		
1 6	Онза ырлыг ураангайлар	1							
1 7	В.Сагаа-оол «Балгазынын кежээлери»	1							
1 8	Бяш ужурлары	1	Бяш – дириг озумел. Оон ужурунда тывалар ук шаандан ол бяш кезип, хирээлеп, чарып оттулбас, а оон чугле кургаг будуктарын озектеп оттулуп чораан.	<u>Харылзажырынын</u> <u>БОА:</u> Оскелерге билдингир состерни ажыглаары; <u>Билип алырынын</u> <u>БОА:</u> Ботарыннын бодалдарын дууштуруп, ниити туннелге келири; <u>Харылзажырынын</u> <u>БОА:</u> Бодунун болгаш эштеринин чедип алган чуулун унелеп билири.	Кичээлге кандыг сорулга салдынганын билген турар.	Бяшты кезип алгаш, оон орнунга тарааны чажып, буруузунуп чугааланыр.	Кандыг бяштын шынары эки болурул?		
1 9	Бдык ыяштар	1							
2 0	Тел ыяшка чалбарыг, бай ыяшка чалбарыг	1							
2 1	Тараа. (Тоолчургу чугаа)	1							
2 2	Салгын кыйгырары	1							
2 3	Тыванын чем унуштери Ч.Кара-								

	Куске «Чыжырга нам чараш»								
2 4	Куштар дугайында	1	Куштар – бойдустун кайгамчык чаялгазы.	<u>Бот- угланышкынныг</u> <u>БОА:</u> Бодунун бодалын илереди билири; <u>Билип алырынын</u> <u>БОА:</u> Чувени деннеп билири.	Чуну билип алганын база чуну билбезин медереп билири.	Чернин кужу тываларга хайыралдыг.	Чурттаар черинин аайы-биле куштарнын болуктери		
2 5	Ю.Кюнзеге ш «Айлан кужум»	1							
2 6	Куштар медээчилер . Ыдык сурлуг куштар	1							
2 7	Камгалалд ыг куштар. Дуруяалыг- эжеш куштар.	1							
2 8	Куу куш. (Тоолчургу чугаа)	1							
2 9	Танды кежи Тыванын ан-мен. Ю.Кюнзеге ш «Койгунак »	1	Тыванын ан- мени кедергей байлак. Анчы кижинин канчап-даа хажыдып болбас	<u>Бот- угланышкынныг</u> <u>БОА:</u> Хынап болгаш деннештирип билири; <u>Билип алырынын</u> <u>БОА:</u> Билип алганын туннеп билири; <u>Харылзажырыны</u> <u>БОА:</u> Эжи-биле сумележи тургаш, ниити туннепди	Чижектерге даянып бодунун бодалын бадыткап билири.	Койгунак чуну карттап чирил? Анчы киж кандыг ужурларны сагырыл?	Койгунак- тын даштыкы хевири кандыгыл?		
3 0	Анчы кижинин сагыыр	1	ужурлары уе- дуптен бээр туруп келген.						

	ужурлары уе-дуптен бээр туруп келген			ундуруп кады ажылдаары.					
3 1	Анчынын чалбарыы	1							
3 2	Чыл календары	1	Тыва чон 12 чыл эргилделиг календарлыг	<u>Бот-угланыышкынныг</u> <u>БОА:</u> Ооредилгенин чедишкинниг болурунун чылдагаанын тып билири; бодунун бодалын илередип билири; <u>Билип алырынын</u> <u>БОА:</u> Чувени деннеп билири.	Чуну билип алганын база чуну билбезин медеprep билири	Бодунун ог-булезинин кежигун-неринин торуттунген чылдарынын аттарын тодарадыр.	Кандыг чылдыг силер?		
3 3	Ай санаашкын-ны. Хонук санаашкын-ны. Хун дургу.	1							
3 4	Суг – амыдыралдын судалы. Э.Кечил-оол «Арыкчы-гаш»	1	Суг бистин чемгерикчивис.	<u>Бот-угланыышкынныг</u> <u>БОА:</u> Салдыгган сорулганы чедип алып дээш кылыр ажылын боду планнап билири; <u>Билип алырынын</u> <u>БОА:</u> Билдинмес чуул бар болза, катап айтырып тургаш, билип алып аргалыг; <u>Харылзажырынын</u> <u>БОА:</u> Кошкак эштеринге дуза кадып билири.	Медерелдиг номчууру, корунгур, сагынгыр чоруун сайзырадыр.	Сугнун кижиге ажык-дузазы.	Арык деп чул?		

Пронумеровано, прошнуровано
и скреплено печатью 9 листов
«31» августа 2023 г.
Директор школы Д.М. Далин Д.М.

